

'אעפ"י שחזור וכופל...' יש למצוא קצת טעם; כיון שבפעם השניה אומרו מודאי ולא בדרך ספק הרי זה עצמו חידושו, וכדרך שכתבו הפוסקים לענין חזרת התפילה מפני הספק שא"צ לחזר בה דבר כי היציאה מהספק זהו חידושו.

'אלא אי אמרת לא אמור כלל מאי אומרו וכופלו'. משמע לכאורה שלכתחילה כך ראוי שלא לומר שיר בגלל הספק. אך לכאורה היה נראה שתקלה ארעה להם שהמתינו עד שעבר הזמן. ויש לפרש כוונת הקושיא, אם כדבריך שראוי להמתין עד שיברר, מדוע אומרו וכופלו, ימתין עם השיר [ואף עם הנסכים] עד לאחר זמן שיבורר אם באו עדים אם לאו.

דף לא

'שקנה והקנה'. כתב רש"י: 'כלומר קונה כדי להקנות'. פירש כן כי עדיין לא הקנה ביום הראשון שעוד לא נבראו האדם והחיות. גם במזמור לא נזכרה ההקנה אלא ברמוז – 'תבל ויושבי בה' [ואולם מהרש"א כתב ש'מי יעלה... נקי כפים... היינו 'הקנה'] – לכן פרש שעיקר הכוונה ל'קנה'.

'זהכין תבל לעדתו'. פשט הדברים משמע כלל עדת ישראל, ואילו הפרק מדבר על דיינים. ויש לשמוע מזה קצת שיש לישראל תפקיד וסמכות של דיינים כלפי שאר העולם, ואחריותו מוטלת עליהם, ומצווים לבער הרע ולתקן עולם.

הנושאים הכלליים של השירים הם הבריאה והמשפט. במזמורי הימים הראשון והשני מדובר על מלכות ה' ושכינתו במקדש, בשלישי וברביעי מדובר על ההסתר, על הרישעה ועל משפטה וביעורה, ולאחר משפט הרשעים וכליון הרע מתחיל מיום חמישי בנין של תיקון, שבת ורנגה והמלכת ה' לקראת עלמא דאתי יום שכולו שבת.

וכן שיר של ראש השנה הוא מזמור של יום חמישי, שבו תחילת התיקון לעולם חדש. וכמו השירה כן קריאת התורה שבמקדש היתה במעשה בראשית, כי ממקום זה הושתת העולם ושם התגלות מלכות ה' על הארץ. והרי המלך הוא המחוקק והשופט, א"כ משם הכל נחקק ונידון, אם לברכה ורב שפע היורד דרך שם, אם להפך ח"ו. נמצא שמקדש בעולם כראש השנה בזמן, שהוא הראש והעיקר וממנו משתלשל הכל. וכבר רמזו **שבית המקדש** בגימטריא **ראש השנה**.

'א"ר נחמיה...' צ"ע באריכות חזרתו את הכל, ומדוע רבי נחמיה לא הזכיר 'על שם' מלבד ביום השבת, להפך מרע"ק שהזכיר בכולם 'על שם' מלבד שבת.

'זקמיפלגי בדרב קטינא...' קשה, הלא רבי נחמיה עצמו אמר טעם אחר שאינו מתפרש על שבת שלעתיד כי אין לחלק בין הפרקים, וא"כ אפילו סובר כרב קטינא מה מקום לחלק. אך יתכן שפשט המזמור ליום השבת מדבר על העתיד לבוא, בפרעון לרשעים ותגמול הצדיקים, וזו הסיבה שראה רבי עקיבא לחלק, שהרי מזמור זה מדבר על העתיד. אך היות ורבי נחמיה סובר כאב"י ששני ימים ייחבר, על כרחך לומר שאין כוונת הפרק על יום שכולו שבת. וע"כ מוכח שאומרים אותו על שם השבת שהיתה (וע' פנ"י).

ואמנם תוכן המזמור בפשיטות אינו שייך ליום השביעי הראשון, אך הואיל ויש בו הזכרת שבת לכך אומרים אותו לזכר השביתה. ויש לפרש שמשום כך רק במזמור זה אמר רבי נחמיה 'על שם', כי בכל השאר יש קשר לימי הבריאה ולתוכן המזמור, וכאן אין קשר עניני כי אם הזכרת שם השבת הראשונה.

ובשפ"א פירש דברי רבי נחמיה 'מה ראו לחלק בין הפרקים' – כיון שהם שני ימים [כדאב"י], א"כ מה ראו לחלק ולעשות שיר ליום ראשון בלבד.

איתא בזוהר שבכל יום אמרו שירה כנגד אלף שנה מימות עולם; – ביום הראשון אמרו על האלף הראשון, שאז היתה הארץ במלואה, שעד שלא שטף המבול היתה הארץ מלאה כל טוב בכל דבר.

ביום השני גדול ה'... בעיר אלקינו – באלף השני נבחר הר המוריה. בשלישי היו אומרים אלקים נצב בעדת אל – בשלישי נתן את התורה והשרה שכינתו בישראל. ברביעי א-ל נקמות וכו' – באלף הרביעי החריבו האומות את הבית, וא-ל נקמות יעשה בהם נקמה. בחמישי הרנינו – שכל האלף החמשי לא היה לנו בית המקדש ואין לנו אלא רינה בפה. בששי ה' מלך... – באלף השישי יהיה ה' עלינו למלך, והיתה לה' המלוכה. בשבת – 'מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבוא ליום שכולו שבת' – פירוש, בא לבאר מהו הכפילות 'מזמור שיר' – לפי שמזמור זה מדבר אלעתיד לבוא, ואז יהיו שני ימים [כדברי אביי], אחד יום שכולו שבת ומנוחה, והשני – לחיי העולמים – היינו אחר התחיה שנוכה לה במהרה בימינו אמן (עפ"י באורי הגר"א).

'במוספי דשבתא מה היו אומרים – אמר רב חנן בר רבא אמר רב: הזי"ו ל"ך'. משמעות הסימן; מהראשונים יש שכתב שעזרא תיקן כן לבאר שיחזור הזיו והזוהר הכבוד והתפארת לישראל, שכן שירת האזינו נחמה גדולה היא והבטחה מבוארת בענין הגאולה ובאבדן אומות העכו"ם ובנקמת ישראל מאויביהם וכפרתם מעונותיהם (עפ"י רבנו בחיי האזינו).

ונראה שהקפידו כאן על חלוקה זו כדי לרמוז על אהבה מסותרת בשעת התוכחה המגולה. ומהרש"א פירש: השיר שיש בו 'זיו', הוא השיר שנכתב בתורה על ידי משה רבינו שעור פניו קרן, 'לך' – לשבת, ואילו ביום חול אין אומרים שיר של משה אלא שירים אחרים. אין פירוש זה תואם עם דברי טשו"ע (תכח,ה) במקדש היו קוראים האזינו בששת ימי החול. וע' דרכי משה (תכח) שפירש הזיו של תורה – לישראל.

'הזי"ו ל"ך'. נראה שששת הפרקים הללו מקבילים לששה פרקי ימות החול. שמים וארץ; הפרדה ושימת גבול בדומה להבדלת היום השני; הרכבה על במותי ארץ היינו היבשה שהכין לעדתו; 'וירא ה' וינאץ' כנגד א-ל נקמות ה'. (ההמשך טעון הסבר). וסמך לכך מדברי הטשו"ע הנ"ל שבמקדש היו מחלקים השירה הזו לששת ימי השבוע (ע' בדרישה וברש"ש שעמדו על מקורם, ולהאמור נתבאר טעמם).

'הזי"ו ל"ך' – האזינו, זכור, ירכיבהו [אשכול בשם רה"ג: ימצאהו], וירא [תוס' ממש' סופרים, רה"ג: וישמן], לולי [למסכת סופרים, רב פלטי, ר"ח רי"ף ורמב"ם, וכן מנהגנו: לו חכמו], כי ידין [רב פלטי רי"ף ורמב"ם: כי אשא].

וקבעו החלוקה במקומות המסוימים הללו לפי ענין הפרשה. ותלוי הדבר בפשטי המקראות ובמדרשיהם (עפ"י לבוש תכח).

וטעם הדבר שהקפידו חכמים על חלוקה זו בבית הכנסת, יש מי שכתב שעשו כן כדי שלא יתקוטטו העולים עם הקורא אם יפסיק להם [או יתחיל] בתוכחה (עפ"י אבודרהם). ולכך לא הקפידו כאן לסיים ולהתחיל בדבר טוב אלא בדברי תוכחה – כדי שיחזרו העם בתשובה (עפ"י רמב"ם תפלה יג), כי לרוב קוראים פרשה זו בשבת בימי התשובה שבין ראש השנה ליום הכפורים (עפ"י לבוש תכח).

טעה קרא הלוי עד 'ימצאהו' ובירך, נראה שהבא ימשיך משם ואילך [וכשיטת האשכול, ובדיעבד ודאי יש לסמוך על כך], ואין צריך לחזור ולקרוא שוב מ'רכיבהו' – שנראה שהעיקר הוא להפסיק ב'הזי"ו ל"ך', והראשונים שנחלקו בפירוט ההפסקות אינם חלוקים בעצם אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא כפי מה שנאות, אבל מעיקר הדין די בכל הפסקה באותיות 'הזי"ו ל"ך'. ועל כן לא פרטו את הסימן במסכת סופרים ובירושלמי, כי בעצם אין הפרש היכן מפסיק. ויש להוכיח כן ממה שהביאו התוס' ממסכת סופרים שמפסיקים ב'וישמן' והלא מ'רכיבהו' עד 'וישמן' אין שלשה פסוקים [ויתכן שחלוקת הפסוקים אצלם היתה שונה. ערש"ש ועוד]. אך נראה ששם מדובר בשירת הלויים שאין צריך שלשה פסוקים, וא"כ על כרחך שמה שאמרו 'כך חלוקים בביהכ"נ' מתייחס על עצם חלוקת 'הזי"ו ל"ך' ולא על פרטי ההפסקות. ואמנם בבית יוסף ובאחרונים משמע שאין לשנות ההפסקות, אך בדיעבד נראה שיעשה כנ"ל (עפ"י דבר אברהם לז).

'עשר מסעות' – ממערב למזרח [אפשר שלכך הגיה הגר"א גג תחילה, שאל"כ נמצאת חזרת לכיוון מערב]. וההר היינו הר היתים כפרש"י, כמובא בפתיחתא לאי"ר. ולפי"ז 'נסתלקה למקומה' היינו למזרח-קדם, 'קדמונו של עולם'. ומה שאמרו בעלמא 'שכינה במערב' היינו גילוייה והשראתה כאן הוא במערב, ואילו סילוקה היינו ממערב למזרח.

'ששה חדשים נתעכבה'. מהרש"א פרש הכוונה מי' בטבת עד ט' בתמוז שנבקעה העיר ובו ביום בוטל התמיד ונסתלקה שכינה למקומה. וצ"ב שהרי לא נבקעה באותה שנה של המצור אלא כעבור יותר משנתים.

(ע"ב) 'טבריה עמוקה מכולם' – עמוקה ממש. וכל שאר המקומות הם בהר [כמו שאמרו 'בין שני הרים גדולים, בין אושא לשפרעם'], וכן ציפורי יושבת בהר. ונראה שהיא 'צפת' של היום ונשתבש שמה [ש'צפת' הכתובה במקרא – בארץ יהודה היא] (ריעב"ץ). ויש מזהירים את צפת של היום עם 'קדש נפתלי'.

רבי אליעזר אומר: שש גליות. נראה שמנה את המקומות בלבד [בלא החזרות לאותו מקום פעמיים]; יבנה, אושא, שפרעם, בית שערים, ציפורי וטבריה (עפ"י ריעב"ץ).

זעוד זאת התקין ריב"ז שאפילו ראש ב"ד בכל מקום, שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הוועד. ההיא איתתא... הני מילי לענין עדות החדש דא"כ נמצאת מכשילן לעתיד לבא אבל הכא עבד לוח לאיש מלוה'. נקט טעם מיוחד לקידוש החדש וטעם מיוחד בלווה. ויש לבאר לשם מה צריך לומר טעם לכל צד.

ובספר ערוך לנר פירש ש'עבד לווה' מהוה טעם לכך שאין שייכת כאן סברת 'מכשילן לעתיד לבוא' שהרי על דעת כן הוא אדם לווה להיות משועבד אל המלוה ואין לחוש למניעה עתידית (ונראה דוחק). ולכאורה נראה לפרש שאמנם אין בהלוואה טעם לתקן לילך למקום הוועד, מ"מ מדוע יהא חייב הלווה לילך למקום אחר שאינו מקומו – אלא רק משום הדין הכללי של עבד לווה (כמבואר בסנהדרין) שהמלוה יכול לכופף הלווה לתבוע במקום ב"ד הגדול, אלא שנידון זה עצמו, אם מקום ראב"ד ייחשב כמו ב"ד הגדול, תלוי בתקנת ריב"ז; עד התקנה הוא העיקר הלכך יכול המלוה לכופו לילך לשם אבל לאחר התקנה העיקר הוא מושב הב"ד, וא"כ אי אפשר לכפות הלווה כשם שא"א לכפותו לילך לב"ד קטן. ולפי זה מובן שצריך שני הטעמים לכתוב עליה פתיחא; א' לומר שאין זה שייך לתקנה, כי התקנה היתה מיוחדת לקידוש החדש מפני הטעם המסוים שם, הלכך מקום ראש ב"ד הוא העיקר. ב' עבד לווה – לכפותה לילך למקום ב"ד גדול.

הרמב"ם השמיט דין זה, שילכו העדים למקום הוועד. ואולי נקט שהיתה זו תקנה לצורך שעה, למסד יותר את הב"ד (וכע"ז בערוך לנר). אך מוסוגית הגמרא מראה שהתקנה שייכת אף לדורות. ואולם בירושלמי (הובא בראשונים) אמרו 'כיני מתניתין לקה"ח', ואפשר שהרמב"ם נקט כהיר' כדרכו בכמה מקומות, ולפי"ז יתכן שהיא תקנה מיוחדת לשעתה. עוד יש להוסיף שלכאורה תקנת ריב"ז עוקרת דין תורה בקום ועשה, בכך שב"ד מקדשים ללא ראש ב"ד [אך אפשר שכל כי האי נחשב 'שב ואל תעשה' כי העיקר הוא ביטול קידוש ראב"ד]. על כן פירש שאין כאן ביטול אלא כיון שריב"ז עצמו הוא הנשיא המקדש, הריהו ממנה מראש את הב"ד שיקדשו תחתיו, וכאילו הוא עצמו קידש בתחילה. ועל כן מסתבר שתיקן כך רק לגבי עצמו, כל זמן שהוא נשיא, אבל אין שייך לדורות אחרים כשיש נשיא אחר.

'גר שנתגייר בזה"ז צריך שיפריש רובע לקינו'. לא מצינו כן ביולדת ובחוטא – יתכן הטעם מפני שהגר מותר לבוא בקהל בלעדי הקרבן (ע' בסוגיא שם ובתוס'), ועל כן עלול להמנע מקיום חובתו כשיבנה המקדש, על כן הצריכוהו להפריש כבר עתה.

לפי מה שאנו נוקטים (ע' שבעות טז ועוד) מקריבים קרבנות אף על פי שאין בית, צריך באור מדוע לא הקריבו בימי ריב"ז. ואפשר משום גזרת המלכות שהחריבה הבית, שלא להקריב עוד במקום המקדש (הרד"ל כריתות ט).

א. על הקרבת קרבנות לאחר החורבן בסמוך לו – ע' בשאלת יעב"ץ ח"א פט; יוסף דעת סנהדרין יא ופסחים עד.
ב. בגמרא כריתות (ט) אמרו שבזמן הזה מקבלים גרים אעפ"י שאין אפשרות להקריב, לפי שנאמר 'לדורותיכם'. ומבואר כאן שבכלל הלימוד הזה גם באופן שמצד הדין אין מניעה להקריב אלא שאין אפשרות במציאות מפני מניעת המלכות וכד' – אין הגר טעון קרבן ומותר לבוא בקהל מיד.
ועוד כתבו הראשונים (רמב"ן ורשב"א ועוד, ביבמות מו: רבנו נתנאל בתוס' קדושין סב: וכו' בתשב"ץ ח"ב רצ), שיש ללמוד מ'לדורותיכם' שגם בית דין שאינם מומחים כשרים לגרות, שהרי עתה בטלה הסמיכה והרי 'לדורותיכם' משמע לדורות עולם. וע"ע שו"ת משיב דבר ח"ה פה, ג; חדושי הגרנ"ט סנהדרין קצה.

'כרם רבעי היה לו לרבי אליעזר במזרח לוד בצד כפר טבי וביקש רבי אליעזר להפקירו לעניים'. אף על פי שאנו נוקטים הפקר לעניים אינו הפקר, רבי אליעזר מתלמידי בית שמאי היה (עתוס' שבת קל: ד"ה דרבי), ולשיטתם הפקר לעניים – הפקר (עפ"י טורי אבן). וגם הולך לשיטתם שמעשר-שני [ורבעי – שהוא שוה למעשר בכל דיניו] ממון בעלים הוא (מעשר שני ה, ג; פאה ז, ו) ולכך רשאי להפקירו, אבל אנו פוסקים כרבי מאיר (בקדושין נד:). שמעשר שני ממון גבוה הוא, וכשם שאינו רשאי ליתנו במתנה כך אינו יכול להפקיר, אם לא שמפקיר הפירות בעודם סמדר (עפ"י מנחת חינוך רמח"ט; אור שמח הל' ממרים ב. וע"ע בספר גידולי שמואל ביצה ה).

'אמרו לו תלמידינו: רבי, כבר נמנו חבריך עליו והתירוהו...'. מכאן הוכיח הראב"ד (ממרים ב, ב) ועוד (ר"ח פלטיאל, תלמיד חבר למהר"ם מרוטנבורג, פר' יתרו יט, טו) שגם אם בית הדין האחרון אינו גדול כבית דין הראשון, יכול לעמוד למנין ולהתיר, שהרי תקנה זו נתקנה בימי הראשונים (הזוגות. רה"פ) וביטלה רבן יוחנן בן זכאי המאוחר להם.

ואולם דעת הרמב"ם שאין יכול לבטל עד שיהא גדול מן הראשון בחכמה ובמנין. וכתב הכסף-משנה שאינו מכיר קושית הראב"ד ז"ל, מי אמר לו שריב"ז לא היה גדול כראשונים או יותר מהם; 'ואל יקשה בעיניך היאך אחרונים גדולים מהראשונים, דהא אשכחן רבה דהוה גדול מרב יהודה (כדאמרינן תענית כד וע"ע ברכות כ). ...'. ע"ע בביצה ה.

דף ל

מו. מה דין ההלכות דלהלן בזמן הבית ולאחר החורבן?

א. נטילת לולב בשבעת ימי החג.

ב. אכילת התבואה החדשה ביום הקרבת העומר.

ג. קבלת עדות החודש כל היום.

א. בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה (ושמחתם לפני ה' א שבעת ימים) ובמדינה יום אחד (ולקחתם לכם ביום הראשון). משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה, זכר למקדש. [ומנין שעושים זכר למקדש שנאמר כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה'. כי נדחה קראו לך, ציון היא, דרש אין לה – מכלל שצריכה דרישה].

[בזמן המקדש, כשחל יום טוב הראשון בשבת – היה הלולב ניטל כל שבעה. ושאר כל הימים – ששה. גזרו חכמים שמא יעבירונו ד' אמות [אך כשחל יו"ט ראשון בשבת, הואיל ונוהג בו לולב מהתורה בכל מקום, לא גזרו בו חכמים, אף לא בגבולין. ואולם בזמן הזה, הואיל ובחול אינו דוחה את השבת משום שלא היו בקיאים בקביעות החודש, הלכך אף בארץ ישראל אינו דוחה. עפ"י סוכה מב-מג].

ב. משקרב העומר במקדש – הותר החדש לאכילה. הרחוקים שאינם יודעים שעת הקרבתו, מותרים מחצות היום מפני שידעו שאין בית דין מתעצלים בו וודאי הוקרב. [לדברי רבי יוחנן וריש לקיש (במנחות סח וברש"י) מן התורה מותר משהאיר יום ט"ז בניסן (עד עצם היום הזה ואין 'עד' בכלל), אלא שמצוה להמתין להקרבת העומר (עד הביאכם)].

משחרב בית המקדש, נחלקו תנאים האם מדין תורה מותר משהאיר המזרח של בוקר ט"ז (ת"ק, כדברי רב ושמואל ר"ל ורי"ח במנחות), או כל היום אסור מהתורה, עד ליל י"ז (רבי יהודה, שסובר עד ו'עד' בכלל). וכן התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כולו אסור. לדברי רב נחמן בר יצחק, ריב"ז סובר כרבי יהודה ומהו 'התקין' – דרש והתקין. ולפי הסבר אחר בגמרא (וכן דעת רבנן דבי רב אשי, במנחות סח) – גזרה מדרבנן היא, מהרה יבנה המקדש ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו בהאר המזרח, עכשיו גם כן נאכל משהאיר, והרי לא הותר עד שייקרב העומר).
ראה פרטים נוספים במנחות סח.

ג. בראשונה היו מקבלים עדות החודש כל היום. פעם אחת נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלויים בשיר [בבבל פירשו שלא אמרו שירה כל עיקר, ורבי זירא אמר שאמרו שירה של חול עם תמיד של בין הערבים], התקינו שלא יהו מקבלים אלא עד המנחה. ואם באו מן המנחה ולמעלה נוהגים אותו היום קודש ולמחר קודש (כדי שלא יזולו בו בשנה הבאה, שיאמרו אשתקד נהגנו בו קודש חנם ומן המנחה חזרנו ונהגנו חול).

משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלים עדות החודש כל היום.

דפים ל – לא

מו. א. מה היו שרים במקדש בימים דלהלן?

א. בראש השנה, שחרית מוסף ומנחה.

ב. בימי החול.

ג. בשבת, בשחר במוספים ובמנחה.

א. השיר שהיו הלויים שרים בראש השנה שחרית – כשיר של חול השייך לאותו יום בשבוע. מלבד כשחל ר"ה ביום חמישי וכבר באו עדים קודם התמיד – אומר הסירותי מסבל שכמו... [ואינו מתחיל מתחילת הפרק כבכל יום חמישי, 'הרנינו לאלקים... תקעו בחדש שופר' – מפני שאומר פסוקים אלו בשיר של מוסף כדלהלן. אך אם עדיין לא באו עדים אומרו, ואם אחר כך באו עדים – חוזר ואומר במוסף].
במוסף – הרנינו לאלקים עוזנו הריעו לאלקי יעקב...
במנחה – קול ה' יחיל מדבר... (כדי להזכיר בראש השנה זכות קול שופרות של מתן תורה).

ב. ביום הראשון היו הלויים אומרים לה' הארץ ומלואה... על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו (– שברא שמים וארץ והקנה תבל ליושבי בה, ושליט בעולמו יחידי שלא נבראו המלאכים עד יום שני. רש"י).
טעם נוסף, לאחר שעברה השבת שענינה להכיר שאין שום כח ביד האדם בל"ט מלאכות העולם, ומתחילים ימי המעשה – צריך האדם להתדיר את ההכרה שלה' הארץ ומלואה ולא כח האדם ועוצם ידו עושה לו את החיל (עפ"י מי השלוח ח"א סו"פ וילך. ע"ש).
בשני – גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלקינו הר קדשו... על שם שחילק מעשיו ומלך עליהם (– הבדיל רקיע בין עליונים לתחתונים ונתעלה וישב במרום, דוגמתו שכנו בעירו והר קדשו).
בשלישי – אלקים נצב בעדת א-ל... על שם שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל (מקום מצב, ע"י גילוי היבשה) לעדתו.
ברביעי – א-ל נקמות ה' א-ל נקמות הופיע... על שם שברא חמה ולבנה (בו) ועתיד ליפרע מעובדיהם.
בחמישי – הרנינו לאלקים עוזנו... על שם שברא עופות ודגים לשבח לשמו (כשאדם רואה עופות משונים אלו מאלו נותן שבח למי שבראם. רש"י).
בשישי – ה' מלך גאות לבש... על שם שגמר מלאכתו ומלך עליהם.
יש ללמוד מדברי הרמב"ם (תמידין ומוספין ו,יא' כסדר שעושין בכל יום בבקר כך עושין בין הערבים חוץ מהרמת הדשן...) שגם בין הערבים היו שרים כשירת הבוקר.

ג. בשבת, בתמיד של שחר אומרים מזמור שיר ליום השבת טוב להדות לה'... על שם ששבת (רבי נחמיה) או: ליום שכולו שבת, לעתיד לבוא (רבי יהודה משום רבי עקיבא).
במוספים – ששת פרקי שירת האזינו ('הזי"ו ל"ך'). והסיקו שבכל שבת אומרים פרק אחד בלבד.
א. בטור ושלחן ערוך (או"ח תכה,ה) מבואר שהיו קוראים שירת האזינו פעם אחת לששת ימי השבוע (וע"ש בדרישה ורש"י).
ב. נחלקו הראשונים בפירוט סימני ההפסקות של הזי"ו ל"ך. ובשלחן ערוך (שם) נקט: האזינו, זכור, ירכיבהו, וירא, לו חכמו, כי אשא. ויש פוסקים שסוברים בשנים האחרונים: לולי כעס, כי ידין. ויש מקומות שנהגו כן. ועכ"פ אין להפסיק בשני המקומות (עפ"י משנ"ב ושעה"צ). ויש מי שצדד שבעצם אין הקפדה היכן מפסיק ובלבד שיפסיק במקומות שסימנם 'הזי"ו ל"ך' (עפ"י דבר אברהם סי' לו. וכן הורה שם לענין דיעבד).
במנחה – אז ישיר משה...; מי כמוכה...; אז ישיר ישראל... והסיקו: כל פרק משלשה אלו לשבת אחת. בספרי הרמב"ם לפנינו הושמט 'אז ישיר ישראל', וכבר עמד על כך הלח"מ. וכן תמה על הסמ"ג שהביא רק פרק 'אז ישיר משה'.

דף לא

- מח. א. אלו עשר מסעות נסעה שכינה ונסתלקה כשחטאו ישראל בימי בית ראשון?
ב. אלו עשר גלויות גלתה סנהדרין בימי בית שני?
ג. אלו הן תקנות רבן יוחנן בן זכאי, ואימתי תיקנן?

א. עשר מסעות נסעה שכינה (להסתלק מעל ישראל כשחטאו בימי בית ראשון. רש"י). כן דרשו חכמים מן המקראות; מכפורת לכרוב, (מכרוב לכרוב), מכרוב למפתן, ממפתן לחצר, מחצר למזבח, ממזבח לגג, מגג לחומה [הגרא"א גרס: ממפתן לגג ומגג לחצר ומחצר למזבח וממזבח לחומה], מחומה לעיר (- ירושלים), ומעיר להר (הזיתים), ומהר למדבר, וממדבר עלתה וישבה במקומה.
אמר רב יוחנן: ששה חדשים נתעכבה שכינה לישראל במדבר, שמא יחזרו בתשובה. כיון שלא חזרו אמר: תיפח עצמן (הב"ח הגיה: רוח)...

ב. כנגד עשר מסעות האמורים, גלתה סנהדרין בימי בית שני; מלשכת הגזית לחנות, מחנות לירושלם, מירושלם ליבנה, מיבנה לאושא, מאושא ליבנה, מיבנה לאושא, מאושא לשפרעם, משפרעם לבית שערים, מבית שערים לצפורי, מצפורי לטבריא. [רבי אלעזר אומר: שש גלויות. פירוש, ששה מקומות האמורים. ריעב"ץ]. וטבריא עמוקה מכולן... אמר רבי יוחנן: ומשם עתידים ליגאל... (כלומר קבלה היא שבטבריה עתידים ב"ד הגדול לחזור תחילה ומשם נעתקים למקדש. רמב"ם סנהדרין יד, יב. ועחז"א קנג, ב).
מקום הסנהדרין נקבע לפי מקום דירת הנשיא, שהישיבה גולה אחריו. יבנה היתה בימי רבן יוחנן בן זכאי. אושא ויבנה בשניה - בימי רבן גמליאל. חזרה לאושא - בימי רבן שמעון בנו. בית שערים, ציפורי וטבריא - כולם בימי רבי היו, שכשחלה הוליכוהו לציפורי, ובימי אנטונינוס היה בטבריא (עפ"י רש"י).

- ג. בברייתא מוזכר שרבן יוחנן בן זכאי תיקן תשע תקנות. ופירשו בגמרא: שש תקנות השנויים בפרקנו, חמש במשנה ואחת בברייתא;
(א) שיהו תוקעים בר"ה שחל בשבת בכל מקום שיש בו בית דין.
(ב) שיהא לולב ניטל במדינה שבעה, זכר למקדש.
(ג) שיהא יום הנף כולו אסור.
(ד) שיהו מקבלים עדי החודש כל היום.
(ה) שלא יהו העדים הולכים אלא למקום הוועד (אפילו ראש בית דין במקום אחר. כן מסר רבי יהושע בן קרחה).
(ו) אין כהנים רשאים לעלות בסנדליהם לדוכן.
תקנה נוספת, השנויה בפרק ראשון: ז) שלא יהו עדי החודש מחללים את השבת אלא על ניסן ועל תשרי בלבד.
ועוד תיקן: ח) גר שנתגייר בזמן הזה, לא יפריש מעות לקנו, מפני התקלה (רשב"ג. בכריתות נמסר זאת בשם רבי שמעון. ואמרו שם שהלכה כמותו. ומשמע שיש חולקים).
בתקנה התשיעית נחלקו אמוראים; רב פפא אמר: כרם רבעי, שאין צריך להעלות הפירות עצמם לירושלים אפילו בסמוך לעיר, אלא רשאי לחללן על מעות ולהעלות המעות. ורב נחמן בר יצחק אמר: לשון של

זהורית, שלא תהא נקשרת על פתח האולם אלא חציו בסלע וחציו בין קרניו של שעיר המשתלח. מבואר בגמרא שכל התקנות תיקן לאחר החורבן, באותן ארבעים שנה אחרונות של חייו שבהן לימד והורה לאחרים. מלבד תקנת לשון של זהורית לדברי רנב"י שהיתה קודם ארבעים שנה לחורבן, בתקופה בה היה תלמיד, ואמר דבר המסתבר לפני רבו וקבעו רבו בשמו.

דף לב

- מט. א. סדר ברכות ותקיעות בתפילת המוספין של ראש השנה, כיצד?
ב. כמה מלכיות זכרונות ושופרות צריך לומר בברכות, ומאלו מקראות?
ג. מי הוא המקרא את ההלל בימים שקוראים בהם ההלל, ומי הוא המתקיע בראש השנה – העובר לפני התיבה שחרית או העובר למוסף?
א. סדר ברכות; אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהן – ואינו תוקע, קדושת היום – ותוקע, זכרונות – ותוקע, שופרות – ותוקע. דברי רבי יוחנן בן נורי (וכן נהג למעשה רבי יוחנן בן ברוקא, ואמר לו רשב"ג: לא היו נוהגים כן ביבנה).
רבי עקיבא אומר: אבות, גבורות, קדושת השם, וכולל מלכיות עם קדושת היום – ותוקע, זכרונות – ותוקע, שופרות – ותוקע (וכן דעת רבי, לומר קדושת היום עם המלכיות).
רבן שמעון בן גמליאל אומר: קדושת היום אומרה עם הזכרונות (מה מצינו בכל מקום באמצע התפילה, אף כאן באמצע).

סמכו חכמים ברכות אלו על הכתובים; אבות וגבורות וקדושת השם – הבו לה' בני אלים, הבו לה' כבוד ועז, הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש;
מלכיות – אני ה' אלקיכם... ובחדש השביעי. [לדברי רבי יוסי ברבי יהודה למדים בבנין אב מזהו לכס לזכרון לפני אלקיכם... אני ה' אלקיכם שכל מקום שנאמר בו זכרונות יהיו מלכיות עמהן].
קדושת היום זכרונות ושופרות – שבתון זכרון תרועה מקרא קדש.

ב. אין פוחתים מעשרה אזכרות של מלכיות, מעשרה זכרונות ומעשרה שופרות. [כנגד עשרה הלולים שאמר דוד במזמור 'הללוהו בתקע שופר' (רבי לוי); כנגד עשרת הדברות שנאמרו לו למשה בסיני (רב יוסף); כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם (רבי יוחנן)]. שנו בברייתא, אם אמר שבע מכולן – יצא [כנגד שבעה רקיעים].

רבי יוחנן בן נורי אומר: אם אמר שלש שלש מכולן, כלומר אחד מן התורה אחד מן הנביאים ואחד מן הכתובים – יצא [כנגד תורה נביאים וכתובים / כנגד כהנים לויים וישראלים], ולכתחילה לא יפחות משבע. רב הונא (/ רב המנונא / רב נחמן) אמר שמואל: הלכה כרבי יוחנן בן נורי. (ומבואר בגמרא שלרבי יהודה אין צריך עשרה, שלשיטתו שצריך להזכיר לשון מלכות דוקא, אין בתורה יותר משלשה פסוקי מלכיות).
[להלן (לה).] אמר רב חננאל אמר רב: כיון שאמר 'ובתורתך כתוב לאמר' שוב אינו צריך. רש"י פירשה לענין המוספין, שהרי בין לחכמים בין לרבי יוחנן בן נורי צריך שיאמר כמה מקראות למלכיות זכרונות ושופרות. ורבנו תם פירש שמחלוקת חכמים ורבי"נ אמורה כשהתחיל להזכיר, אבל יכול לפטור עצמו לגמרי על ידי 'בתורתך כתוב לאמר', ודוקא מוספים צריך להזכיר].